

Reformáció emléknapján.

(1942. X. 31.)

„Istenfiúság“.

Alapige: „A kik Isten lelkétől vezéreltetnek, azok Isten fiai: Mert nem vettétek a szolgálatnak lelkét ismét a félelemre; hanem a fiúságnak lelkét vettétek, miáltal kiáltjuk: „A b b a“, azaz szerelmes Atya. És ez a lélek teszen bizonyosságot a mi lelkünkkel együtt, hogy mi Istennek fiai vagyunk...“

Rom. VIII. 14—16.

Istennek Hívei! Kedves Hallgatóim! Egy régi híres író szerint az ember vizsgálódásának legfőbb tárgya mindig az ember volt és marad. Az ember, aki öntudatra ébredve az égen ragyogó nap, hold és csillagokban nemcsak egyszerű világító testeket lát, hanem egy magasabbrendű élet föltételeit, amely életnek iránya és rendeltetése a folytonos haladás. Az ember, aki megjárva a titokzatos mélységeket, mégis a legtöbbet önmagából merít; hogy amit a Teremtő kezéből nyert, azt az életpálya rendjén megsokszorozva adja tovább a jelenvaló és a következő nemzedék okulására és gyönyörűségére. Így kapcsolódik egybe a jelen a multtal és a jövővel. Az uralkodó eszmények és történelmi események homlokterében mindig ott találjuk az embert, aki felelőssége tudatában a kezdeményezéstől sem riad vissza: az Élet hárfáján új hangot üt meg, új akkordokkal gyönyörködtet s az olykor bántó hangzavarból is csodás melódiákat varázsol elénk... És óh mily boldog, hogyha emberi lelkének megrezdülése utóvégre is egybehangzik a születendő világok harmóniájával!

Új hangot ütött meg — ezelőtt 425 évvel — a Reformáció hajnalán az az egyszerű barát, aki nem elégedett

meg azzal, hogy ő maga olvassa a kolostorban a láncra fűzött Bibliát, hanem a saját nyelvén a Nép kezébe adta azt, hogy az örökélet ígéit és ígéreteit mindenki a magáévá tehesse, akinek erre benső indítása és magasabb eszmélete van a hívő lelkekkel közölt isteni kegyelemben. És a nép szívében hálás visszhangra talált az új hang, amely elűzte a félelmet, megszüntette a lelki zsarnokságot, s útat nyitott az önálló gondolkozás és a felvilágosult, tiszta hit mellett a Kegyelem végtelenében való elmerülésre, s a jogok és kötelességek mérlegelése alapján a népszabadság kivívására... Valóban nagyhatalom lett a nép kezében a Biblia s az „Erős vár a mi Istenünk“ indulójának dallama mellett tért hódított nemcsak a német nemzet körében, hanem egész Európának északi államaiban, s minket se kerülhetett el annak jótékony hatása, aminek tanui a ma is virágzó egyházak, iskolák és intézmények s ezek között legújabbán a Magyar Bibliatársulat, amely éppen az ideai Protestáns Napok keretében tör magasztos céljainak megvalósítása felé.

És új hangot ütött meg — a küzdőtárs nyomában — az a férfiú is, aki Genfre és a svájci köztársaságra, mind a mai napig reá nyomta a maga szellemi bélyegét, ellenmondást nem tűrő fölényel és határozottsággal ragaszkodván azokhoz az elvi kijelentésekhez, amelyek az ő műgonddal szerkesztett Institutiójában napvilágot láttak. Kár, hogy Genf és Wittenberg nem találkozhattak egymással s éppen ott váltak kétfelé, ahol pedig minden különködésnek el kell hallgatnia: *a Jézus asztalánál...*

És új hangot ütött meg — a külföldi reformátorok hazai exponense is Erdély földjén, a mi Dávid Ferencünk, akinek a nevével és reformátori működésének a méltatásával csak elvétve találkozunk s akkor se minden elfogultság nélkül; mert aki őt — mint legutóbb az úgynevezett Erdélyi Albumban is valaki — szombatossággal vádolja, nyilván csak hallomásra alapítja ezt a rosszindulatú föltevést, aminek a történelmi okmányok és a tapasztalati tények ellentmondanak. Dávid Ferenc is Luther tanítvány, aki kész volt az „*Itt állok, másként nem tehetek*“ jeligét magáévá tenni s nem csupán kitartott mellette a maga hűséges erkölcsi magatartásában, hanem kész volt az ő Meste-

rét, az Úr Jézus Krisztust a Golgothára vezető úton is követni. Az ő Golgothája — tudvalevőleg — magyar Golgotha: magas Déva vára! Ennek a tanulságát mind a mai napig nem vonta le a magyar történetírás, de még a magyar kormányzat sem. Dávid Ferenc széleskörű irodalmi munkájának, szellemi főlényének tulajdoníthatjuk, hogy már a XVI. században Kolozsvár kivált a „szász városok“ sorából s azzá a magyar várossá lett, amely a magas tudomány és lelki szabadság mellett diadalmas végvára egyúttal a hamisítatlan magyar hazafiságnak is. A mai helyzet azt igazolja, hogy kár volt annak idején elnémítani Dávid Ferencnek teremtő géniusát! . . . Sok minden másképpen alakult volna az idők folyamán, hogyha a magyar — a hit dolgában is — teljes mértékben magáévá teszi és megbecsüli azt, ami magyar.

Három új hang . . . Három typus . . . Három arcél . . . Mindeniknek megvan a maga sajátos jellege, amely a maga bélyegét reá is nyomta az egymásután következő nemzedékeknek egész sorozatára. Ebben a jelben élnek, imádkoznak, hisznek és üdvözülnek a milliók, akik rá se érnének, hogy a maguk számára egy újabb hitrendszert dolgozzanak ki; hiszen — úgy áll a dolog, — hogy az fölösleges is volna; mert a jézusi evangéliumban és az apostoli tanításokban megvan mindezeknek az éltető forrása s azok a gyökérszálak, amelyek az altalajban a tápláló nedvet merítik — mind egy közös nagy terebélyes fa, egy megszentelt ősi törzs ágaiban, annak leveleiben, virágai-ban és gyümölcseiben juttatják kifejezésre az isteni céltudatosságot és az emberi buzgó igyekezetet.

A Reformációban jelentkező három typusnak s illetve azok képviselőinek mind más a hazája, más a fajtája, más a nemzetisége; mint szintén más a lelki adottsága, más a vérmérséklete — így hát bele kell nyugodnunk abba, hogy személyiségük és szellemi vezérségük köré egy-egy külön tábor csoportosul, akiknek a szíve gyökerén — ha nem csalódom — ott él, ha mindjárt a tudat alatt is, mint egy közös mennyei Atya gyermekeiben, a sokat emlegetett, de csak a felszínen jelentkező, lelki unió vágya és reménye. Pedig az idő komoly intelme szól mi-

hozzánk, Luther, Kálvin és Dávid Ferenc követőihez, hogy a külön úton való révedezés helyett — mint Istennek fiai — akik az ő lelke által vezéreltetünk — s akik nem a szolgaságnak, hanem a fiúságnak lelkét vettük, lássuk meg és becsüljük meg és szeressük egyik a másban a testvért, mint ahogy erre itt is, ott is kivált a lélekemelő Protestáns Napokban ország-világ színe előtt olyan kedvező alkalom nyílik. Ez nékem ifjúkori ideálom: október első vasárnapján is túlboldog valék, hogy a bánffy-hunyadi történelmi nevezetességű ősi református templomban hirdethettem az *igét* menekült Híveimnek és a testvérgyülekezetnek is. Sok ilyen vasárnapot kérek és várok — naplemente felé bár — az én Istenemtől és a közös Mestert lélekben és igazságban követő testvéri szívektől! Ezt kívánja mindnyájunktól a haladó keresztény öntudat: ezt magas kitüntetésünk; az istenfiúság diadalmas érzete, ezt magának Istennek szent lelke, amely a maga szépséges győzelmeit a letűnt századokban az egyetértő akaratnak, az egy célra hevülő szent törekvésnek köszönheté. E nélkül nincs és nem is lehet külső siker és benső békeség; s még távol csatamezők vérvirágos térein is az együttes kitartó munka, pontosság, rend, parancs és engedelmeség, fegyver és fegyverhordozó elválhatatlan egysége, a testi és lelki erőnek egyenes arányban felfokozott lendülete az, ami a végső megnyugtató eredményt: az áldott békességet kivívhatja a mi számunkra — s reméljük Isten után, az egész jobb sorsra érdemes emberiség számára.

Kedves Atyámfiai! Félretéve tehát minden különködést, minden idegenkedést és nem utolsó sorban: minden féltékenységet, a fiúság lelkének indítására kiáltsuk világgá a mi egyetemes emberi és keresztényi meggyőződésünk sarkételét, amelyen az idő változásainak nincsen foganatja: „Abba“, azaz szerelmes Atya! „Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában“. S amennyiben ezt igazán élő hittel és szent meggyőződéssel kihangsúlyoztuk s ajkunk csengése mellett együtt vibrált bennünk a halhatatlan lélek is, amely ősidők óta vizsgálhatja az Istennek mélységeit, akkor — valószínűleg — mi is valami titokzatos úton-módon meghalljuk a zsoltári szózatot: „Én

fiam vagy te: ma szültelek tégedet!“ Ilyen szent viszonyban áll az igaz hívő az ő Istenével... A földi lét korlátai itt lehullanak; és mi beléphetünk az Ő szentélyébe, mintha — haza mennénk. Első sorban azonban rajtunk áll, hogy megtegyük a magunk vallomását; alátámasztva az ősök szent hagyományát a lelki életnek olyan általános érvényű tapasztalataival, amelyek egy Centrum felé mutatnak, célirányosan egy felé haladnak s nem tévelyegnek a körmönfont okoskodás útvesztőiben s számításaikból kizárnak minden olcsó hiedelmet, minden balvéleményt és babonát, ami a mi egészséges hitünket és boldogító életfelfogásunkat elhomályosíthatná.

Bibliai alapon, Jézus istenhite az irányadó az egész keresztény világban, mint ahogy az a Hegyi Beszédben s abban is az Úri Imádságban le van fektetve. Aki így biztatja az ő híveit: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes“ — az első sorban maga-magára nézve tekinti ezt értékmérőnek; s bár a gyarló embernek úgy tűnhetik föl az egész, mint ami egyenesen utólérhetetlen, azért kár volna arról könnyű szívvel lemondani; hiszen a mi Jézusunk éppen azért áll kivételes fönségben az Úr orcája előtt, hogy amint életében példájával, holtá után az eszményiség kultuszával, az örökös kereszthordozással, figyelmeztessen bennünket kötelességeinkre s mutassa nekünk Istenhez, az égi Atyához vezető utat. Szomorú volna, hogyha ebben az emberfeletti törekvésben, az isteni Igazságra vezérlő Kalauz szerepében a századok folyamán egymagára maradt volna. Jól tudjuk, írásaikból olvassuk, elmélkedéseikből kicsendülni halljuk, hogy amint a Teremtőnek kedve telik az Ő földi gyermekeiben, a földi vándorúton ők is teljes önmagukba mélyedéssel állanak meg az újszülött csecsemő bölcsőjénél is Ő előtte, aki kezdet és vég: az alpha és omega. S benne találják meg azt a bevégezettséget, azt a salaktalan, tiszta örömet és békességet, amit a nagy világban hiában kerestek... Jézus maga is akkor volt a legboldogabb, amikor akár tanítványai társaságában, akár magányosan a szent hegyen, *imádkozva* elmerülhetett az Egy Igaz Élő Istennek végtelen tökéletességében és örök kegyelmében, amelynek áldásait könyörögte alá

az ő közvetlen Híveire, bujdosó népére és a bűnbe merült emberiségre. És ez az imádság nem hiába hangzott el: meghallgattatást nyert abban a csodálatos — életben, amely azóta is minden igaz kereszténynek — a kereszt kínjain és a feltámadás dicsőségén keresztül — követendő példaképe... Itt azonban nem elég az „Uram — Uram“ hangoztatása, ha csak ezt tesszük, hogyha csak szájjal közelítünk hozzá s az ő példája szerint nem szívvel-lélekkal, agyunknak minden gondolatával, emberi kebelünknek alázatos érzetével közelítünk az égi Atyához, akkor magunknak tulajdonítsuk a komoly elutasító szózatot: nyilván a mi kívánságunk nincsen összhangban az Örökkévaló akaratával s azt mi mesterséges eszközökkel megváltoztatni, a magunk részére hódítani úgy sem tudnók.

Isten egysége föltételezi az emberi szellem egységét is. Itt is az a lélek uralkodik, ami a természet életében, a világ rendjében és az örök törvény változhatatlanságában. „Ez a lélek térszen bizonyosságot a mi lelkünkkel együtt, hogy mi Istennek fiai vagyunk“... A hitvilág föltétlen bizonyossággal ismeri el, hogy „Egy az Isten“, mint ahogy azt az unitáriusok kétezer év óta hiszik változatlanul és ingadozás nélkül; de megnyugtatja őket és boldogítja az a tudat, hogy elménk világa is mindenben megerősíti ezt az igazságot.

Az idvezültek seregének első zsengeje pedig, az Úr Jézus Krisztus, az örök Tanítómester, ma is elküldi kettesével, vagy hármásával az ő tanítványait, hogy hirdessék Istennek országát s tegyenek tanúbizonyságot amellet az isteni sugallat mellett, amely mindnyájunk életében csodákat művelhet, s amely az ingadozókat és kételkedőket — meggyőződéses hitvallókká teszi, engedelmes eszközeivé egy fensőbb Akaratnak. Ennek fölemelő példáival akárhányszor találkozunk a kereszténység kétezeréves történetében, hogy mást ne említsek, ott van, mint történelmi tény, amikor a XVI. század közepetáján egész Kolozsvár népe templomostól, mindenestül áttért az unitárius vallásra. A hívő léleknek ez a hősies, bátor magatartása, a Mester és a tanítvány nyomdokában, nem egyedülálló példa a magyarság sorsdöntő napjaiban. Péccsett is ugyanaz volt

a helyzet a török hódoltság idején. Mindenkit kielégített a Teremtő Isten osztatlan egysége. Mindenki szívesen követte Jézusban a maga lelki megváltóját. Mindenki hálatelt szívvel fogadta a szentlélek ajándékát, a maga mértéke szerint s közölte és tovább adta azt az ő közvetlen környezetében. Így alakult ki a századok folyamán az a ma is élő és munkálkodó szervezet, Isten fiainak és leányainak társasága, amelyben mint ama láthatatlan egyház előképében, a szellemi hierarchia védelme alatt, mindenki egyenlőnek, szabadnak, testvérnek és áldottnak érezheti magát. S érezze is teljes bizonyossággal, mert bár a gyarlóság — emberi természetünknel fogva — mindvégig hozzánk tapad, a megbánás könnyei útat mutatnak az élő Isten előtt való szeretetteljes megalázkodásra, akitől várjuk s várhatjuk is egyedül a mi bűneinknek teljes bocsánatát.

Egy idális szent közösségnek tagjai a Krisztus anyaszentegyházában, mi nem féljük a halált, sem a testi halált, sem a lelki halált; mert az Úrra támaszkodva, meg vagyunk győződve arról, hogy nála van az *örök életnek* beszéde, az *örökéletnek élő valósága!*... Ez a hitvallás teljesen kimeríti és magában foglalja nagy vonásokban mindazt, ami földi boldogulásunkra és mennyei üdvösségünkre tartozik. A jézusi evangélium normája szerint élni és munkálkodni, imádkozni és reménykedni, küzdeni és diadalmaskodni meg ne szünjél soha! Így dicsőül meg az Örök Teremtő az Ő földi gyermekeiben, az Ő lelke által vezérelt fiaiban és leányaiban. Úgy legyen. Amen!

Új világ.

*„Véres napokról álmodom,
Mik a világot romba döntik;
S az ó-világnak ronjain
Az új világot megteremtik ...“*

Így hangzik a költő jóslata. Telve a látnoki lélek mély-séges bizalmával. Telve lendülettel. És őt ez a kép nem csupán ebben az ihletett percben foglalkoztatja; hanem folyton-folyvást előtte lebeg. Ott van, mint feltörekvő gondolat elméje világában, amelynek ellentállni nem tud, nem akar. Ott van, mint eleven ható erő, „szent akarat“ az alkotás vágyában, a lélek titkos műhelyének ama rugói között, amelyek a történelem számára dolgoznak. Amit gondol, amit érez, amit tud, amit cselekszik, az mind összhangban áll az egyetemes emberi törekvésekkel. Ébren van és mégis álmodik. Csöndes szemlélődésbe merülve is pozitív munkát végez. Az ő hite kihat a százezrekre, akiknek ügyét a magáévá teszi. S nincs olyan önző érdek, amely az ő kezének érintése alatt át ne magasztosulna az önfeláldozásnak ragyogó példájává.

Álmodjunk mi is vele együtt. Vele, aki a 48-as nagy időknek lánglelkű prófétája volt. Aki előre látta, hogy milyen sors vár a hazára, a magyar nemzetre. S ezt a sorsot csüggedetlen bátorsággal, kész szívvel vállalta is; mert jól tudta, hogy ha az eddiginél szebbet, jobbat, igazabbat és emberibbet, szóval „új világot“ akarunk, akkor előbb katasztrófa-szerűen össze kell omlania az ó-világnak, a régi rendnek, amely önmagát túlélve, már minden további haladásnak az útjában állott.

A „véres napok“ csakugyan bekövetkeztek. A világ alkotmányának eresztékei recsegve-ropogva omlottak össze. S nemzeti szabadságharcunk örökké emlékezetes vívmányai

és fényes haditettei, a nagy idők nagy embereinek vezetése és útmutatása mellett, a régihez képest csakugyan egy új világnak a kezdetét jelentették a magyarság számára. A nemesi kiváltságok helyébe önként vettük magunkra az egyenlőséget, testvéri jobbot nyújtva a közöttünk élő kisebb-nagyobb nemzetiségeknek. A szabadság üde levegője hatotta át a kormányzatot és a törvényhozást. S ha nem nehezedik reánk ólomsúlyával a 400 éves átok, sohase jutotunk volna oda, ahol most vagyunk... Romok között. Lét és nemlét kínos gondjaival gyötörve lelkünket, azt a neme-sebb részt, ami a mi számunkra ebben a szégyenteljes összeomlásban még megmaradt.

A Gondviselés úgy akarta, hogy ismét — és ezuttal fokozott mértékben — beteljék a költő látomása. A lefolyt szomorú esztendőekben, a világháború folyamán, olyan „véres napoknak“ voltunk tanúi, akár mint aktív résztvevők, akár mint passzív szemlélők és szenvedők, hogy azoknak jellemzésére alig van megfelelő kifejezés a mi szótárunkban. Politikai rövidlátás és tömegszennvedély zúdította reánk ezt a nagy veszedelmet, amelynek romboló hatása alól még ma sem vonhatjuk ki magunkat. Megérik ezt többé-kevésbé azok a nagy nyugati hatalmak is, akik a végső győzelemért kiadott jelszót sokkal több kitartással tudták valóra váltani, mint a központi hatalmak, akik között különben nem éppen dicstelen szerepet játszott a székely vitézség és a magyar honszeretet.

Romok között járunk. Örömtelen pillantással révedezünk a bizonytalan jelenben. A múltra szeretnénk fátyolt borítani, hogy elkerüljük a számonkérés keserű proceduráját. Nincs annyi erkölcsi bátorságunk, hogy a megalázkodás egészséges érzületével — mellünket verve, kimondjuk a „mea culpa“-t s az ebből folyó tanulságot drága örökség gyanánt adjuk át annak a jövő nemzedéknek, amelynek boldogtalanságáért és testi-lelki nyomoruságáért mi magunk vagyunk a felelősek.

Romok között járunk... Közel s távolban, itt és amott idéttlen útjelzőivel találkozunk azoknak a szellelbélelt nemzetietlen irányzatoknak, amelyek a forradalomban rejlő erkölcsi principiumot a maguk sekélyes pártpolitikai cél-

jaikra és önző anyagi érdekeik javára kizsákmányolni igyekeztek. Keresem a fegyelmet, amely a maga jól bevált rendszeretével biztos támpontot nyújtott az itthoni belső intézményeknek és a harci frontnak egyaránt. Keresem... És csak hűlt helyét találok. Ott terpeszkedik helyette a laza gondolkozás, a hebehurgyaság, az amoralitás, amely a maga munkátlan szószátyárkodásáért még praemiumban részesül. Fenekestül felfordult helyzet: tisztára egészségtelen állapot, amennyiben még az annak orvoslására kigondolható egyetlen gyógyszer is csak újabb bajok csíráját rejt magában.

Keresem a tekintélyt, a törvénytiszteletet, amely biztonságot nyújt az egyesnek a maga személyét és vagyonát illetőleg; s viszont megvédi a közérdeket egyes alkalmi desperádók zsarnoksága ellen... Nincs — nincs sehol. Vagy ha a gombamódra burjánzó paragrafusok között akadna is itt-ott egy-egy, amelyben a holt betű fedí a lényegét, azt, aminek igazságához kétség nem fér — még ebben az esetben is nagy a veszély, hogy az alkalmazásban hozzá nem értő, felelőtlen elemek visszájára fordítják azt is, ami jót és igazat általános emberi szempontból célozott.

Keresem a magyar szent Koronát s a hozzá fűződő ezredéves tradíciót, amely hűségben és ragaszkodásban egyesítette a legsúlyosabb, legválságosabb időkben is a magyarságot, lévén annak külön-külön és mindannyian tagjai; akik előtt a „membrum sacrae coronae“ nem csupán díszítő jelző, hanem jogforrás, amelyhez csak megoldott saruval illik közelednünk. Keresem... Keresem; de az, mint valami csodálatos „Grail“ egyre távolodik. Amint ott lebeg lelki szemeim előtt, kontúrjai a távol ködében elmosódnak; de azért jól látom és hallom a körülötte tolongó siserahadat, amely a maga műnyelvén szemérmetlen hangon rikácsolja: „Ki ad többet érte?“...

Keresem a békés, boldog családi tűzhelyet, amelynek melegénél és világánál felújúlnak gyermek- és ifjúkori szép emlékeink. Ahol a jámbor egyszerűség és a puritán erkölcs örökös tanyát üt magának; ahol az enyim-tiéd kérdése nem bontja meg a lelki egységet, mert minden felolvad és szerencsés megoldásra talál — a szeretetben... Keresem...

Keresem; de amit látok, az többnyire elszomorító és lehangoló élettapasztalat. Külső keretek benső tartalom nélkül... Arany rációk, amelyekből az ifjúság tavaszidejének pásztori idylljét dúrva kézzel rendre kiszaggatta a közönséges mindennapi élet, a kenyér után való hajsza, vagy a maga ólomszürke színeivel, bágyadtságával és nemtörődésével beborította a gyűlöletnél is utáltabb közöny...

Keresem az iskolát, ahol mint valami templomban áhitattal figyel a serdülő gyermekcsereg a bölcs atyai szóra, amely megmagyarázza neki az élet titkát, a világ törvényeit s gondosan előkészíti az eljövendő életpályára, amely az ő hajlamainak leginkább megfelel... S mit találok?... Egy kísérleti telep, ahol az egymással homlokegyenest ellenkező, egymást kirekesztő ideológiák hálás talajra vélnek találni abban a gyermeki lélekben, amely a maga öncélúságát a könnyebb boldogulás kedvéért kénytelen alárendelni ezeknek a raffináltan kigondolt és artistikusan kezelt eszközöknek.

Keresem a templomot. Azt a szent helyet, amelynek küszöbén megtörik a profán világ szennyes hulláma. Azt a közös oltárt, ahol a mennyei Atyának édes gyermekei testvéri szeretettel fogadják egyik a más; Istent, az Örökkévalót pedig lélekben és igazságban imádják, úgy, amint Jézus tanította, úgy, amint Jézus gyakorolta. Keresem... Keresem; de nem találok mást, mint hatalmi szervezeteket, társadalmi alakulatokat, amelyek a dogma védőbástyáit, az egyházi vagyon és birtok előnyeit s a szertartások mystikumát, a maguk felekezeti és személyi versenyeik és surlódásaik mellett is szembeszökő módon tudják fölhasználni a maguk és kiválasztottaik érvényesülésére a hierarchiában és a napi politikában.

Keresem a tejjel-mézzel folyó Kanaánt, az áldott, a szépséges szent Hazát, az örök Magyarországot, ahol bölcsönk ringott s ahol egykor reánk borúl a drága honi hant. Azt a földet, amelynek kövér barázdája adta volt és adja még — hiszem Istenem — a mi kenyérünket. Azt a gyönyörű Hungariát, amelynek integer képe, meg nem gyalázható ideálja be van vésve mindnyájunk szívébe. Keresem... Keresem... És oh mit találok helyette? — A teljes, töké-

letes és diadalmas Magyarország helyén egy kietlen, sivár pusztaságot. A fejedelmi termet helyett egy szerencsétlen *torsót*, amely csonkabonkán — épkézláb nélkül — hiába próbál talpra állani. Tehetetlen vergődés minden mozdulata. Halvaszületett szörny minden epekedése. Szédítő nyomorúság és vaskényszerűség lebeg fölötte. Van; de nem él. Vár; de már nem remél... Bizony, mondom nektek, rég nem volt ilyen virágtalan tavasza, ilyen gyümölcstelen nyara a magyar nemzetnek.

Romok... Romok... Egy szörnyű romhalmaz az egész ország, az egész világ. És mi a romok között járva-kelve gondolkozunk és töprenkedünk. Nem ezt akartuk mi: egy talán soha helyre nem hozható tévedésnek áldozatai. De hazajáró lelkek módjára nem imbolyoghatunk örökösen csak a romok között... A „*restitutio in integrum*“ parancszava fölcsendül a jók és igazak kebelében; s ez egyúttal kezünkbe adja azokat az eszközöket is, amelyeknek a segítségével az ó-világnak romjain az „*újvilágot*“ megteremthetjük.

Adva lévén az anyag, adva az eszközök, — csak egy jeladásra van szükség, egy gondviselésszerű intésre, amelyre önként megindul az építő munka s a társadalmi gépezet itt-ott nyikorgással és csökönyösséggel ugyan, de végre beleilleszkedik az új élet feltételei közé. Oh, milyen áldott, istenadta lélek az, aki ezt a jelt megadja nekünk; s aki egyúttal a maga példájával is igazolja előttünk, hogy az új világnak új emberre, új embertípusra van szüksége. Új emberre, akiben megvan a vágy, az akarat — résztvenni az új teremtés gyönyörében. Új emberre, aki nem híve a rhapsodikus, a kapkodó dilettantismusnak, hanem az egyenletes, a kitartó munkának a barátja, aki előtt az élet — egy folytonos kötelességteljesítés, az idealizmusnak és a realizmusnak harmonikus egybeolvadása. Aki belátja, hogy Emerson szerint: csak azok építenek az örökkévalóság számára, akik „az ideákra építenek“.

Az új világnak új embere elsősorban is a *társadalmi béke* alapján áll. Jól tudja, mit jelent ez úgy a jelen, mint a jövő szempontjából az egyes ember jól felfogott érdekében és a nemzet javára. Az a test, amely állandóan belső

zavaroknak és külső izgatásoknak van kitéve, nem végezheti nyugodtan a maga funkcióit, amelyek az egészség fönntartására okvetlenül szükségesek. Ennek következtében meg-ingog a lelki egyensúly, homályos lesz a látás, beteges a vér-mérséklet, epés a kedély és bágyadt a közérzet. A beteg test beteggé teszi a lelket is, ólomsúlyával reánehezedik a képzeletre s a különböző szervek egyöntetű működését lehetlenné teszi. Hogy egy bibliai képet használjunk további illusztrálásul: (1. Cor. XII. 18., 21—22.) „Az Isten elhelyezte a tagokat a testben egyenkint mindeniket, amint akarta . . . Sok tag van ugyan, de egy test. Nem mondhatja pedig a szem a kéznek: nincs rád szükségem; vagy viszont a fej a lábnek: nem kelletek nekem. Sőt sokkal inkább, amelyek a test legerőtlenebb tagjainak látszanak, azok igen szükségesek.“ — Ez a bibliai hely kiválóan alkalmas arra, hogy a maga spontán egyszerűségével és igazságával reá világítson a mi mai magyar társadalmunknak számtalan bajára és fogyatkozására, amelyeknek leküzdése nélkül sem egyesek, sem az intézmények nem boldogulhatnak. A tagok helyére tegyük oda a különböző osztályokat, társadalmi rétegeket, pártokat és felekezeteket, amelyek a dolog természeténél fogva kölcsönhatásban, szervi összefüggésben állanak egymással. Ezek együttvéve alkotják a társadalmi organismust, a nemzet testét. Ez a test beteg. E mellett bizonyítanak azok a convulsiók, rángások és rendellenességek, amiknek a megtévesztő tüneteit a maguk javára igyekeztek kiaknázni a szerencsésen lezajlott maskara forradalmak. S ma is vannak — sajnos! — egyes jelenségek, amelyek azt bizonyítják, hogy a gyógyulás processusa nagyon is lassan halad; s úgy-lehet évek telnek bele, amíg az egészséges közérzet helyreáll, az elvi alapon kialakult nemzeti közvélemény megszilárdul s a társadalmi béke áldásait még a külső béke minden vívmányánál is többre becsüljük.

És itt nem tehetem, hogy ki ne térjek egy örvendetes jelenségre, amelynek a mi közönségünk soraiból is többen szívesen valánk tanúi. Arra a „*concordia christiana*“ jegyében megtartott katolikus és protestáns nagygyűlésre gondolok, amely a múlt ősszel nem egyszerű „*treuga Dei*“-t kötött a hazai keresztény egyházak között, hanem talán a

lelki egybeolvadásnak s evangéliumi alapon leendő együttműködésnek lehet komoly alapja. Politikai vonatkozásban bizonyára elő fogja segíteni azoknak a függőben levő kérdéseknek kölcsönös megelégedésre történő megoldását, amelyek hosszú idő óta foglalkoztatják az egyházi közvéleményt. Értem az 1848. XX. t.-c. betűjének és szellemének végrehajtását és a katolikus autonómiának a megvalósítását.

Egyenlőség és viszonyosság a keresztény egyházak között a kultúrállam elsőrendű garanciája. A keresztény egyházaknak, a keresztény egyházak szellemi vezetőinek e tekintetben jó példával kell előljárniok; mint ahogy előljárt, mint zászlóvivő a mi szerény Dávid Ferenc Egyletünk, amikor felolvasó asztalához évről-évre meghívta a különböző egyházak világi és egyházi képviselőit, tudós papokat és tanárokat, akik a Kijelentés áldott világánál meggyőző módon mutattak reá a krisztusi élet és jellem diadalmas erejére. Így alakult ki a mi körünkben már akkor, az állandó béke éveiben, az az *egyetértő munka*, amelynek segítségével mi egy ideális új világ megteremtésén fáradoztunk. S amikor annak szükségessége nyilvánvaló, mint ebben a mai válságos helyzetben, mi sem tarthatjuk továbbra is behajtva a mi lobogónkat. Kibontjuk tehát azt, a Dávid Ferenc lobogóját, amely a hit és lelkiismereti szabadság csorbítatlan megóvása és megvédelmezése mellett mindnyájunkat, a különböző egyházak, pártok, felekezetek és társadalmi rétegek tagjait, egyetértő munkára szólít.

Itt az idő és az alkalom, ahol mindenki érvényesítheti Istentől nyert testi és lelki ajándékait. A fizikai munkás, akire a föld megművelése, az iparcikkek gyártása és mindennemű kézimunka elvégzése vár; és a szellemi munkás, aki a tanításban, a közigazgatásban, a művészetben és az irodalomban, és a törvényalkotásban stb., stb. kifejtheti erőinek legjavát. És ez a két kategória ne tekintse egyik a másit idegenszerű, vagy éppen ellenséges indulattal; hanem ismerje be egyik mint a másik, hogy mind a kettőre s a kettőnek egymást kölcsönösen kiegészítő szolgálatára szükség van. Ez a harmónikus együttműködés ma annyival fontosabb és sürgősebb, mert hiszen rengeteg elpusztult anyagi

és erkölcsi értéket kell pótolniok, mielőtt még az igazi alkotó munkához hozzá kezdhetnének. Itt az idő és alkalom... Amikor a tavasz csodálatos lehelletére, a napsugár csókjára megmozdul a göröngy s fakadó rügy zsendül minden ágon, akkor nem szabad többé ölvetett kézzel, tétlen szemlélődéssel tekintenünk ki a nagyvilágba. Munkára fel! Mindenki azt végezze, amihez éppen a legjobban ért. Mindenki igyekezzék kiküzdeni a maga számára — az erők szabad versenyében — azt a pozíciót, amely őt megilleti. S olyan irányban és olyan szellemben végezze a munkát, mint független ember, akit nem a rabszolgotartó ostorcsapása, hanem nemes értelemben vett benső kényszerűség, mondhatnám — ihlet ösztönöz és buzdít a munkára. Az ilyen munkának a terhét nem érezzük, csak gyönyörűségét; azt a tiszta öntudatot és nyugodt lelkiismeretet, amely napnap után egyik legfőbb támaszunk az élet küzdelmeiben és angyali vigasztalónk az emberi félreértésekkel szemben. Az ilyen munka megóv az erők pazarlásától, attól a szétforgácsolástól, amely már sok jobb sorsra érdemes tehetséget bénított meg, csalódást és sikertelenséget okozva végeredményében.

Michel Angelóról olvastam s az ő geniejéről, hogy miként oldotta meg művészi feladatát. Mindenekelőtt vázat készített. Erre nagy gonddal rakta rá az idomokat. S a mestermű csak akkor lett teljes, amikor rajta pompázott a gazdag redőkben omló díszes ruha is. Szóval, a mi munkánk-nak is átgondoltnak és tervszerűnek kell lennie, ha azt akarjuk, hogy az maradandó alkotás legyen s egyúttal méltó módon szolgálja az új világ építésének szent ügyét.

Ehhez a művészi munkához, természetesen, bizonyos fokú lelki műveltség is kívántatik. E nélkül félszeg és hiábavaló erőlködés lenne az új világ új emberének minden munkája. Nem könyvtudomány ez; nem sivár életbölcesség, nem a legapróbb részletekig elsajátított routine, nem is csapongó művészi fantázia, nem máról-holnapra változó hangulat, mely könnyű szerrel enged az idegen befolyásnak, — hanem a műnek és a mesternek erkölcsi egysége, az egész műben és annak minden részletén előmlő egészséges alapeszme. Szóval, az alkotónak és az alkotásnak primitive

egybeolvadása. Hogy amikor az alkotást szemlélem, ne az maga, hanem az Alkotó foglalkoztassa lelkemet: az ok, és nem az okozat; az Isten, nem pedig a világ.

„A kormányzat legfőbb célja“ — mondja Emerson — „az, hogy *embert neveljen*, ezzel együtt haladnak az intézmények, ahol az erkölcsi érzület — igazságosság és szeretet által igazgatva — diktálja a törvényeket.“ Ez a tisztult világnézet, ez az emelkedett gondolkodásmód tükröződik vissza annak a lelkiületén, aki mint a nagy egésznek szerves alkotó része, a maga külön érdekeit és törekvéseit nagy vonásokban össze tudja egyeztetni az emberi társadalom s a világmindenség egyetemes céljaival. Homocentrikus világnézet! — anélkül, hogy az egyoldalúság vádjával illethetnők; mert amit az ember által, az emberért, az emberen keresztül akar, az mind a végnélküli tökéletesedés nagy művét szolgálja s így valóban — Isten dicsőségét mozdítja elő. Amint a jézusi példaszó is int: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes!“ — Ez is a lelki műveltséghez tartozik. Ennek hiányára mutat az a sajnálatos körülmény, ha mi egymást, mint az édes magyar haza fiai, mint az egész világra kiterjedő krisztusi közösség tagjai, nem tudjuk megérteni; s bölcs belátás és józan önmérséklet vezetése helyett átengedjük magunkat azoknak az alsórendű, durva indulatoknak, amelyek csak kárt és nyomorúságot, kiszámíthatatlan veszedelmet zúdítanak úgy az egyesekre, mint a népek és nemzetek nagy társadalmára, a saját önbecsérzetünket pedig reménytelenül lefokozzák.

Mostanában ezzel kapcsolatban sokat emlegetik a Népszövetséget, amelybe a háborús érdekeltség arányában veszik föl az egyes országokat. Azokat, amelyek erősen compromittáltak magukat, talán föl se veszik. Minket pedig egyenesen kirekesztenek.* — Szegény magyar virtus! beh sokat véreztél, beh sokat áldoztál. Ime, a jutalmad. De azért ne búsulj; amit elvesztettél egy öngyilkos háborúban — pedig mérhetetlen sokat veszítettél — mind visszaszerezheted az üdvös békében. Szerezd vissza bátran az anyaföld ős termőerejéből, a kék égboltozatból, két kezed munkájával; békés-

* Azóta bevettek; de csak statistának.

bátor-nyugodt temperamentummal; az új idők új rendjéhez símuló lelki műveltséggel: „Hass, alkoss, gyarapíts s a Haza fényre derül.“

Ide azonban nem csupán szépen hangzó frázis, hanem elsősorban tett köll. A hazafiságnak és emberségnek ragyogó példája, amit hiába idézgetünk a messzi múltból, hogyha köztünk — mint a költő mondja — „névben él csak, többé nincs jelen“. — Ezzel a szomorú akkorddal végzem mondókámat ... A beteget megvizsgáltam. A diagnózist megállapítottam. A gyógyszert megjelöltem. Élünk vele! Gyógyuljunk! S akkor önkényt megnyilik előttünk az Új Világ: az igazi Népszövetség ajtaja.